

Sota ja rajakylien menetys

Talvisodan alla syksyllä 1939 Ilomantsiin ei keskitetty kummoisia joukkoja. Evakuointisuunnitelmiakaan ei laadittu kunnolla, jotta siviilit pysyivät rauhallisina. Kun sota syttyi, oli 15 000–18 000 neuvostoliittolaista sotilasta vastassa ainoastaan 800 suomalaisen sotilaan joukko. Alussa vastuu jäi kokeneille ilomantsilaisille rajamiehille. Suomen sodanjohto ei uskonut venäläisjoukkojen suureen määrään vielä sodan sytyttyäkään, vaikka asiasta ilmoitettiin moneen kertaan.

Ilomantsissa neuvostojoukot ylittivät rajan Megrissä ja Hullarissa 30.11.1939. Vihollinen eteni Kuolismaa–Mötkö-maantien suunnassa. Paikallinen sotilasjohto oli jo aloittanut Ilomantsin itäkylien tyhjentämisen 27.11. omin luvin. Jos valtiovallan evakuointiohjeita olisi noudatettu, osa itäisen Ilomantsin asukkaista olisi jäänyt vihollisen jalkoihin. Nyt kaikki ihmiset saatiin turvaan.

Lähtö oli nopea. Evakkoon lähdettiin viime hetkellä ja mukaan sai ottaa vain kaikkein välttämättömimmät tavarat. Suurin osa tavaroista jäi palaviin taloihin. Evakkoväessä oli paljon dementoituneita vanhuksia, jotka eivät edes tajunneet, mitä oli tapahtumassa. Karjaa jäi navettoihin, ja sotilaat ampuivat niistä suurimman osan. Muun muassa Jupetissa miehet ampuivat pihoille lähes viisikymmentä eläintä, valelivat ne polttoöljyllä ja sytyttivät ne palamaan. Karjaa jouduttiin ampumaan myös jälle, kun se ei olisi kestänyt karjan kuljetusta. Asukkaiden lähdettyä sotilaat alkoivat sytyttää taloja tuleen.

Ihmiset kuljetettiin Joensuun ja Kaltimon asemalta härkävaunuissa Iisalmen ympäristöön evakkoon. Evakuoitujen asema uusissa sijoituspaikoissa oli usein vaikea. Elämä paikallisen isäntäväen kanssa saattoi takkuilla: oli kulttuurieroja ja hyvinkin erilaisia tapoja. Rintamalla taistelevista miehistä ei saatu tietoja pitkiin aikoihin ja huhuja kiersi runsain mitoin. Lähes kaikki evakuoidut palasivat Ilomantsiin talvisodan jälkeen alkukesästä 1940. Itäkylien asukkaat, joiden kodit olivat jääneet Moskovan rauhan rajan taakse, asettuivat rajan tälle puolelle jääneeseen Ilomantsiin.

Jatkosodan alettua uuden rajan taakse jäänyt Ilomantsi vallattiin suomalaisten haltuun elokuussa 1941. Työkuntoiset miehet olivat sodassa, mutta naiset, lapset ja vanhukset palasivat kotinsa raunioille aloittaen jälleenrakennuksen. Muutamat ehdivät rakentaa kotinsa uudelleen vain joutuakseen jälleen evakkomatkalle kesällä 1944.

Aselepo tehtiin syyskuun alussa 1944. Itäraja kulki Ilomantsissa Moskovan rauhan rajan mukaisesti. Rajan taakse jäänyt Ilomantsi muuttui muistojen Karjalaksi. Luovutetun Ilomantsin alueelta kotinsa menettäneistä noin 1700 henkilöstä suurin osa asettui omaan kotikuntaan, rajan tälle puolelle jääneeseen Ilomantsiin. Neuvostoliitto ei asuttanut luovutettuja rajakyläiä. ”Nyt peittyivät rajakylät Karjalan tuuhettuvien koivikoiden vihreyteen tai talven huurteiseen pitsihuntuun,” Erkki A. Sivonen kiteytti luovutettujen kylien autiuden.

Melaselän kansakoulun rauniot talvisodan jäljiltä.

Tiittasen kodin raunioilla Kuolismaassa paistetaan leipää kesällä 1942.

Kuva Keijo Tossavaisen arkisto.

Lempi Tossavainen, os. Eronen ja Keijo-vauva Mikko Erosen rakentamassa sauna-mökissä kotona Kuolismaan Lehmivaarassa (kutsuttiin Lemilammiksi) keväällä 1944, vähän ennen viimeistä lähtöä.

Pelagea Patrosen (os. Purmonen, ent. Palviainen) hauta-jaissaattue lähdössä Melaselän rannasta Akanniemen hautuumaalle jatkosodan aikaan heinäkuussa 1943.

Kuva Anne-Mari Tiaisen arkisto.

Naisilta vaadittiin kotirintamalla todella paljon työtä ja jaksamista, kun työkuuntoinen miesväki oli sodassa. Vas. Lyyti Nykänen ja oikealla kuvan omistajan äiti Lempi Tossavainen halko-savotassa vuonna 1943.

Kuva Keijo Tossavaisen arkisto.

